

Afirmația “23 august 1944 este un moment de referință în istoria României” este banală; totuși, nu este mai puțin adevărată. Evenimentul în sine a fost valorizat și definit ulterior (în istoriografie și nu numai) în funcție de comandamentele ideologice ce prezidau realitățile politice ale vremii. Astfel, cele petrecute au fost catalogate fie “lovitură de stat”, fie “insurecție antihitleristă”, fie “revoluție de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”, fie pur și simplu “act”. Poate și mai interesante decât avatarurile definirii acestui moment istoric sunt metamorfozele pe care le cunoaște recuperarea sa simbolică sub forma celebrărilor publice. Vom încerca să observăm câteva dintre ele, discutându-le în legătură cu manifestarea unei caracteristici principale a domeniului politicului, puterea. Am ales spre observație sărbătorirea lui 23 August în trei momente: 1945, 1957, 1989. Primul și ultimul dintre ele coincid cu prima, respectiv ultima dintre celebrările sale oficiale, iar al doilea este ales pentru a puncta mai clar transformările ce au loc între aceste două date terminus. Este totuși de dorit ca cercetările ulterioare să supună analizei mai multe “momente 23 August”. Ritualul public ocazionat de fiecare dintre aceste momente trebuie să fie neapărat contextualizat și raportat la configurația sistemului politic din epocă.

Propunem examinarea sărbătorii de 23 August ca fiind legată în mod direct de o dimensiune-cheie a puterii, și anume dimensiunea sa simbolică. Din punct de vedere funcțional, puterea poate fi definită (G. Balandier) ca instrument de luptă împotriva entropiei, entropie care amenință nu doar societatea, ci orice sistem cu dezordinea¹. În orice societate, între cei care dețin puterea politică (uneori identificați ca grup corporat – Puterea) și restul societății este necesară comunicarea. Comunicarea este cea prin intermediul căreia puterea se prezintă ca deținător *legitim* al monopolului coerciției în cadrul respectivei unități politice, precum și al altor mijloace prin care (își) asigură existența și stabilitatea și acționează împotriva evoluțiilor potențial periclitante. Implicit, puterea își construiește sieși și societății identitatea, într-un mediu fluid de semnificatori culturali (discurs, simboluri, practici). Materialul procesului de comunicare se bifurcă: pe de o parte, une în mișcare semnificarea discursivă (de tipul marilor narațiuni legitimize), iar pe de cealaltă parte acționează semnificarea simbolică². Puterea se înconjoară cu un halou de simboluri în care să se creadă și care să fie admirate (*credenda et miranda*)³. Simbolurile folosite de putere îi denotă acesteia preocupările, definind totodată cultura politică a societății⁴. Aceste simboluri se modifică în timp, modificările fiind sesizabile și în cazul manifestărilor publice de tipul celor de 23 August.

¹ “Puterea are deci ca funcție apărarea societății de propriile slăbiciuni, conservarea ei, s-ar putea spune și, dacă este necesar, acceptarea schimbărilor care nu sunt în contradicție cu principiile sale fundamentale”. Georges Balandier, *Antropologie politică*, Amarcord & CEU, 1998, p. 51.

² Prasenjit Duara, *Historicizing National Identity, or Who Imagines What and When*, in Geoff Eley and Ronald Grigor Suny (eds.), *Becoming National*, Oxford University Press, 1996, p. 165.

³ Charles Merriam, *Political Power*, New York, 1964, apud Charles D. Elder, Roger W. Cobb, *The political Uses of Symbols*, Longman, New York and London, 1983, p. 18.

⁴ Charles D. Elder, Roger W. Cobb, *op. cit.*, p. 9.

Una dintre funcțiile îndeplinite de ritualul politic este aceea legitimatoră⁵. Manifestările funcției legitimatoră trebuie puse în discuție în legătură cu ceea ce s-ar putea numi geografia simbolică a puterii. Puterea se identifică în această privință printr-o dublă situație, și anume raportându-se simultan la coordonatele interior – exterior. Pe de o parte, puterea se prezintă ca o necesitate căreia îi este supusă orice societate⁶ și, deci, și societatea în cadrul căreia există. Pe de altă parte, puterea nu ignoră faptul că ea (și unitatea politică căreia ea îi este coextensivă) sunt elementele unui sistem de unități similare, (*altele*, străine sau chiar ostile) față de care este vital să se prezinte coerentă și guvernând peste o societate coezivă. De aceea puterea pretinde transformarea simplei supunerii în adeziune efectivă. Orice sărbătoare este un moment în care se manifestă o altă funcție, cea antialienatoare, de reunire a elitei politice și a societății într-o comunitate și de consolidare a sentimentului de apartenență la aceasta⁷. Să ne oprim asupra aniversării din 1945. Manifestările publice din București încep prin slujba oficiată la Catedrala Patriarhiei de către un sobor de preoți (de fapt, episcopi), într-un mod tradițional, similar manifestărilor ante- și interbelice. În absența regelui Mihai (care începuse cu două zile înainte așa-numita grevă regală), la slujbă participă membrii guvernului Groza, precum și alte oficialități comuniste⁸. Aceștia participă la serviciul religios tocmai pentru a comunica societății inserarea guvernului comunist (a Puterii, dacă ne este permis să o reificăm) în cadrele tradiționalului și situarea sa în *communitas*. În timpul festivităților, membrii guvernului poartă eșarfe tricolore pentru a sublinia apartenența lor la comunitatea *națională*⁹. Aceeași funcție antialienatoare era îndeplinită prin manifestările publice care ieșeau din cadrul solemn, petrecute în după-amiaza și seara zilei de 23 august 1945: concerte ale fanfarei militare, banchete, focuri de artificii etc. Asemenea manifestări publice (purtând deci girul puterii) nu se mai produc în 1957 și 1989, tot ce nu este solemn și ceremonios fiind împins înspre sfera privată.

Nu trebuie să înțelegem totuși că funcția antialienatoare este absentă din arsenalul simbolic al puterii. Ceea ce este diferit în 1957 față de momentul 1945 sunt dimensiunile comunității imaginate. Demarcatorii simbolici ai acesteia, puși în mișcare de putere, nu mai au un cadru de referință intern, dacă ne referim la dimensiunea teritorială a unității politice. De unde statutul ambiguu al sărbătorii de 23 August, moment care are prin excelență relevanță politică *internă*. În legătură cu dimensiunea legitimatoră, încă un aspect care merită să fie subliniat este faptul că în lipsa regelui Mihai, 23 august 1945 devine una dintre primele manifestări de autolegitimare pentru comuniștii români. Acum apar primele semne ale apropierei de către aceștia a monopolului asupra potențialului semnificativ al lui 23 august 1944. Unele persoane din guvern preiau atribuții proprii regelui. Astfel, generalul Vasiliu-Râșcanu, Ministru de Război, trece în revistă trupele prezente la manifestație. Organizatorii acestei manifestații exploatează din plin potențialul legitimator al momentului: după obișnuita defilare a trupelor există un moment “de suspans”, în care prin Piața Palatului nu mai defilează nimeni. Apoi, “în uralele asistenței”, apare în

⁵ Sanda I. Ducaru, *Religia cincinală – funcțiile sărbătorilor comuniste*, în *Miturile comunismului românesc*, Ed. Universității București, 1995, p. 173.

⁶ Georges Balandier, *op. cit.*, p. 52.

⁷ Sanda I. Ducaru, *loc. cit.*, p. 173.

⁸ *Scânteia*, 26 august 1945.

⁹ *Ibidem*.

piață un automobil decapotat în care se afla Emil Bodnăraș¹⁰, cel care, în viziunea comunistă, avusese cel mai important rol în lovitura de stat de la 23 august 1944. Interesantă și ingenioasă este manevrarea asistenței. După ce atenția acesteia fusese îndreptată difuz asupra defilării trupelor, ea este canalizată, îndreptată asupra unui singur individ pe cale de a deveni simbol *credenda et miranda* al lui 23 August, încadrat noii mitologii comuniste în formare. Pentru a da substanță asumării de către comuniști a actului de la 23 august 1944, după trecerea lui Bodnăraș, prin Piața Palatului defilează “formațiuni de luptători compuse din muncitori și patrioți”, care, conform viziunii comuniste, avuseseră un rol decisiv în victoria loviturii. Și în această privință putem remarca deosebiri între cele trei momente pe care le-am avut în atenție. Dacă în 1945 încercarea de legitimare include “momentul Bodnăraș”(o clară încercare de individualizare glorificatoare a responsabilității pentru lovitura de stat), în 1957 și 1989 componenta legitimatoră este mult mai impersonală, însă din rațiuni diferite. Nu mai avem de-a face cu o singură persoană pe umerii căreia este descărcată greutatea simbolică a momentului recuperat. În 1957 mecanismul legitimator o distribuie mai “în mase”, încercând să o anonimizeze într-o anumită măsură. Așadar, manifestările de 23 august (acum sărbătoare națională) sunt legitimatoră la alte dimensiuni. Ne aflăm la mai puțin de un an de la revoluția maghiară din 1956 și conotațiile particulariste ale lui 23 august erau potențial iritante pentru sovietici, încă prezenți militar în România. De aceea, puterea folosește o serie de simboluri prin care se racordează la patrimoniul internaționalist al comunismului. Probabil o repetare simbolică a ceva similar “momentului Bodnăraș” din 1945 ar fi avut același potențial iritant pe care defilarea impersonală și nonparticularistă a muncitorilor încearcă să o anuleze. Muncitorii care defilează prin fața tribunei oficiale poartă mai multe rânduri de portrete. Primul rând este compus din portretele clasicilor Marx, Engels, Lenin și (la mai bine de un an de la cel de-al XX-lea congres al P.C.U.S.) Stalin. Portretele din cel de-al doilea rând sunt cele ale membrilor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (Dej, Groza, Stoica etc.). Urmează apoi portretele membrilor Prezidiului Comitetului Central al P.C.U.S., iar uzinele reprezentate la manifestație au denumiri ca “Mao Tze-Dun”, “Clement Gottwald” ș. a.¹¹. Statutul ambiguu al acestei celebrări constă tocmai în faptul că este un moment cu relevanță internă (mai mult, este un act fondator pentru putere) în cadrul căreia se demarchează o comunitate care transcende limitele internului. Această situație poate fi privită ca dublă legitimare (internă și externă). Germenii acestor evoluții sunt prezenți încă din 1945. Elementul de noutate pe care manifestarea din 1945 îl conține este defilarea muncitorilor. Aceștia defilează în coloane, purtând lozinci ce fac trimitere la momentul politic respectiv (“Trăiască guvernul poporului în frunte cu Petru Groza”, “Trăiască Partidul Comunist”, “Jos Maniu”). În 1957 demonstrația muncitorilor este mai extinsă și mai diversificată, comparativ cu 1945. Pe lângă defilarea pedestră, prin fața tribunelor trec care alegorice menite să evedențieze realizările diferitelor fabrici și uzine. Aceste care conțin muncitori, produse și grafice cu realizările în producție.

În 1989, 23 August este un punct de referință în mitologia indigenistă a comunismului românesc, condus de către Nicolae Ceaușescu pe un drum tot mai “independent”. În consecință, momentului 23 august (definit acum ca “revoluție de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”) îi este recuperată

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Idem*, 25 august 1957.

valoarea de legitimare internă pe care o avea în 1945 ca act fondator și creator de identitate al *comunismului românesc*. Semnificativ în acest sens este faptul că într-o cuvântare consacrată evenimentului și urmărită de către asistență “cu viu interes, profundă satisfacție și deplină aprobare”, Nicolae Ceaușescu adresează salutări “partidelor frățești”, așezând P.C.U.S. penultimul pe listă, alături de Partidul Comunist Albanez. În 1989 celebrarea lui 23 August este legitimator nu doar pentru comunismul românesc, ci și în mod indirect pentru Nicolae Ceaușescu, orice manifestare publică (și cu atât mai mult 23 August) fiind un mod de oficiere a cultului personalității. În manifestarea publică, denumită “marea demonstrație a oamenilor muncii” dispar demarcatorii comunității internaționaliste muncitorești, clar simbolizați în 1957. Rămân însă miile de muncitori care defilează în același mod ca în urmă cu treizeci și doi de ani. De ce pune puterea un accent atât de mare pe defilarea muncitorilor? Explicațiile sunt multe, dar în primul rând credem că stă necesitatea puterii de a implica efectiv segmentul social muncitoresc (care constituia baza de aplicare și justificarea teoretică a ideologiei) într-un ritual legitimator. Dacă 23 August 1944 reprezintă legitimarea istorică a comunismului, (adică o verigă importantă în lanțul “legității istorice”), muncitorii constituie legitimarea socială a regimului, dorită de acesta tot mai mult, pe măsură ce era tot mai puțin reală. De asemenea, credem că miile de muncitori erau aduși la asemenea manifestări din dorința puterii de a transmite societății (pentru care muncitorii erau considerați reprezentativi) că există o comunicare (în realitate, puterea simula comunicarea). Revenind la sensul și dimensiunile comunității delimitate simbolic în cadrul celebrării publice a lui 23 August, observăm că dacă în 1945 definirea acesteia este *defensivă* din punctul de vedere al puterii (puterea se inserează în comunitate, conformându-se simbolic cutumei, deci unui *input* venit din partea societății), în celelalte două momente construcția este din același punct de vedere *ofensivă*, acționând exclusiv dinspre putere înspre societate. În 1957 această construcție ofensivă a comunității (bazată pe unitatea transnațională a muncitorilor) era justificată prin integrarea puterii și a unității sale politice în ordinea exterioară a unui sistem compus din unități similare, aflate sub hegemonia uneia. În 1989 justificarea exterioară, judecând după simbolistica manevrată, este inexistentă. Definirea ofensivă despre care vorbeam, precum și faptul că raportarea la exterior a puterii este opusă celei din 1957 (ori, mai exact, din timpul hegemoniei sovietice) sunt condițiile în care sursa de legitimare, muncitorimea, devine sursă de delegitimare pentru putere.

O altă funcție a ritualurilor politice este vizibilă în cele trei cazuri, și anume cea persuasivă, care acționează ca o alternativă la folosirea forței și pentru a susține că ordinea existentă este singura posibilă¹². Contribuie la aceasta atât manifestările propriu-zise (defilarea armatei sau a “gărzilor muncitorești” în 1957 sau a “gărzilor patriotice” din 1989), cât și apariția publică a puterii (configurația tribunei oficiale, de exemplu). În 1989 funcția persuasivă era accentuată prin sacralizarea persoanei lui Nicolae Ceaușescu. Postura hieratică în care Nicolae Ceaușescu se transpune în decursul manifestării transmite implicit mesajul acceptării ordinii politice existente. Reversul idolatriei publice (pentru care celebrările de 23 August sunt un bun material de observație) era demonizarea în particular a lui Nicolae Ceaușescu¹³. Totuși, acest fapt nu indică eșecul total al intenției persuasive a puterii.

¹² Sanda I. Ducaru, *op. cit.*, p. 173.

¹³ Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Univers, 1995.

Momentele alese (1945, 1957, 1989) credem că pot contura, într-o anumită măsură, porțiuni din evoluția modului de exprimare publică a regimului politic românesc din ultima jumătate de secol, mod care se poate analiza cu instrumentele comune analizei similare în cazul altor regimuri politice decât cel totalitar. Ca o concluzie generală, gestul politic ocazionat de sărbătorirea publică a lui 23 August în cele trei momente relevă distanțarea tot mai mare dintre putere și societate, imposibil de reunit într-o comunitate. “Marea sărbătoare a întregului popor” se transformă într-un miting comandat, ceremonializat la maximum, golit astfel de orice conținut rațional sau simbolic. Lozincile scandate cu ocazia manifestărilor sunt un martor în acest sens. Comandate de putere, lozincile se încadrau într-un mecanism din care face parte și așa-numita limbă de lemn, mecanism care funcționa mai ales, dar nu numai, în cadru oficial.

CĂLIN MORAR-VULCU

HYPOSTASES OF POWER: CELEBRATIONS OF AUGUST THE 23RD
(Abstract)

The paper briefly approaches some components of the political gesture displayed upon the public celebration of August the 23rd in 1945, 1957 and 1989. The legitimating function of such public celebrations is stressed upon, as well as the evolution of the symbols involved in performing the above-mentioned function.